

Wilfried Stroh: De eloquentia

I. De Graecorum eloquentia et rhetorica

Moscouiae d. V m. Nou. MMXIII

1. *Eloquentiae* studium in multis populis extitit, *rhetoricam* Graeci inuenisse uidentur: illa est in dicendo, haec in docendo. Eloquentes etiam in Graecia ante rhetoricam fuisse ex Homero cognoscimus: conferantur libri I, II et IX Iliadis. Veram tamen rhetoricam **Corax** et **Tisias** in Sicilia a. 467 tyrannis expulsis inuenisse et docuisse dicuntur. Haec erant illis praecipua: orationis esse propositum, ut persuadeat; orationis esse certas partes (prooemium, narrationem, argumentationem, perorationem et al.); magis probabile quam uerum quaerendum esse. In eo artificium esse uolebant: *rationem* [non *causam!*] *minus ualidam ualidiorem reddere*. Atque hi *inventioni* et *dispositioni* studebant, postea **Gorgias** elocutioni intentus elaborabat *schemata Gorgiana*, quae fere omnia sunt in parallelismo uerborum q.d. Is etiam Athenis orationes habebat populo studiose audiente et adulescentes docebat.

2. Civitas Atheniensium, quoniam popularis erat, attrahebat peregrinos **sophistas** q.d., ut Protagoram, Prodicum, Hippiam. Qui non erant philosophi, ut quidam putant, sed doctores plurimarum rerum, praesertim rhetoricae. Eam docebat etiam Antiphon Atheniensis, qui primus inter X **oratores Atticos** numeratur aliisque orationes uendidisse ut *logographus* uidetur. Secuti sunt eum Andocides una oratione nobilis, Lysias propter mores effingendos admirandus, Isaeus in litibus omnium sagacissimus, magister **Demosthenis**. Atque is, nisi post eum Cicero extitisset, fortasse omnium temporum summus orator duceretur. Nam eo ipso quod blandiri audientibus recusabat summopere animos permouebat.

3. Inter hos oratores est etiam **Isocrates**, qui cum rhetoricam doceret, *Contra sophistas* scripsit. Irrisit enim et eos philosophos, qui ueritatem stabilem affectarent, et rhetores, qui certa praecepta artis discipulis promitterent: rem totam esse in natura et maximo usu positam. Simile quid sed longe alia ratione **Plato** probare studebat. Qui rhetoricam artem esse negabat primum (in *Gorgia*), quod iucundum pro bono quaereret, deinde (in *Phaedro*) quod arte dialectica et animorum cognitione careret. Vterque autem eodem fere tempore suam scholam constituit, Plato Academiam geometriae et philosophiae, Isocrates artibus dicendi dicatam. Vnde extitit illud quasi perenne certamen inter philosophos et rhetores.

4. Quam litem ne **Aristoteles** quidem Platonis discipulus soluit: Nam scripsit ille quidem *Artem rhetoricam*, nec tamen discipulos exercitiis oratoriis instituit. Ea Ars autem nunc quoque pro fundamento habenda est. Vidit enim omnes *probationes* (*πισταις*) in tria genera diuidenda esse, quorum primum in ratione positum sit, secundum in moribus oratoris, tertium in affectibus. Aristoteles autem quamquam secundum plurimum ualere uidit, praecipue in primo occupatus erat: illas docendi probationes distribuit in *artificiales* et *inartificiales*, *artificiales* autem in *enthymemata* et *paradigmata*. De dispositione et elocutione pauciora, docuit; pronuntiationem quamquam maximi momenti putauit intactam reliquit. Rem ipsam suo acumine peruestigare, non oratores erudire uoluit.

5. Aristotelis studia rhetorica secuti sunt Peripatetici, inter quos eminuit **Theophrastus** eius discipulus, qui elocutioni studebat. Is omnibus persuasit quattuor esse *uirtutes dicendi*: hellenismum (postea Latinitatem), perspicuitatem, ornatum, aptum. Aequae feliciter **Stoici** doctrinam *troporum* tractauerunt. Sed hi oratorum institutionem minime curabant. Sic doctrina praestabant philosophi, adulescentes tamen magis rhetorum exercitia petebant. Vnus e Peripateticis **Demetrius** Phalereus etiam instituisse oratores traditur. Quem inuenisse dicunt *declamationes* i.e. orationes scholasticas utilissimas. Doctrinae autem plurimum contulit fere **Hermagoras** rhetor, qui sua doctrina statuum omnis rhetoricae posterarum fundamenta iecit. Quattuor esse imprimis quaerenda uidit: num factum sit quod obiciatur, quomodo finiendum sit, sitne iure factum, rectene agatur. Singulis autem statibus certi loci dati sunt, ut orator non erret. Hic tandem erat Ars subtilior quaedam quam rhetores philosophis opponere possent.

Wilfried Stroh: De eloquentia
II. De primis oratoribus Romanis
Moscouiae d. V m. Nou. MMXIII

1. Romae ab urbe condita oratores fuerunt: Romulus oratione placuisse Sabinas uirgines raptas dicitur; Brutus post Lucretiae mortem animos accendisse in reges. At haec fabulosa sunt. Temporibus quorum certiora sunt testimonia tres fuerunt **loci dicendi**: ad iudices (siue in causis publicis, siue in priuatis), ad populum, in senatu. Quartum locum dabant orationes funebres. Sed ex his liberae rei publicae temporibus seruatae ac notae sunt solum orationes M. Tullii Ciceronis (106-43). Qui tamen in *Bruto* historiam uetustiorum oratorum percenset.

2. Inde discimus fere primam olim seruatae fuisse orationem qua **Appius Claudius Caecus** a. 280 usus est. Oratoris nomine dignior fuisse dicitur M. Cornelius Cethegus, ab Ennio *Suadae medulla* appellatus. Sequitur M. Porcius **Cato** Censor a Cicerone tamquam Lysias Romanus celebratus (cuius nos quoque tenemus non paucas reliquias orationum). Postero tempore praeter C. **Laelium** eminuisse dicitur Ser. Sulpicius **Galba**, postea C. **Gracchus**, tam dicendo praeclarus quam uita ac factis perniciosus rei publicae. Ad summam autem perfectionem eloquentiam prouexisse Cicero dicit L. Licinium **Crassum** et M. **Antonium**. Quorum mores et genera dicendi maxime cognoscimus e libris quos Cicero *De oratore* scripsit. Inter minores nati palma Q. **Hortensio** dabatur, cuius riuialis Cicero ipse extitit. Qui ex aequalibus maxime Iulium **Caesarem** et M. Claudium Marcellum laudat.

1. Friedrich Leo: *Geschichte der römischen Literatur*, uol. 1: *Die archaische Literatur*, Berolini 1913 (it. 1967)
2. Henrica Malcovati (ed.): *Oratorum Romanorum Fragmenta liberae rei publicae*, Aug. Taur. (1930) ⁴1976
3. George A. Kennedy: *The Art of Rhetoric in the Roman World 300 B.C. - A.D. 300*, Principitoniae N.J. 1972
4. Werner Suerbaum (ed.): *Die archaische Literatur von den Anfängen bis Sullas Tod*, Monachii (HAW) 2002
5. William Dominik (ed.): *A Companion to Roman Rhetoric*, Malden, MA & al. 2007

3. Iam saec. II a.Chr. **rhetores Graeci** Romae docere coeperunt. Qui a. 161 una cum philosophis senatus consulto ex urbe expulsi sunt. Tamen multi adulescentes nobiles a magistris Graecis privatim his artibus instruebantur; ac diu permansit mos Graece declamandi (quem Cicero quoque seruauit). Latine declamandi rationem primus inducere institutione publica L. **Plotius Gallus** conatus est; quos **Latinos rhetores** a. 92 Crassus censor una cum collega edicto reprehendit et paene sustulit, quod contra morem maiorum facerent. Cuius edicti causa fortasse in optimatum commodis posita erat, qui e tali disciplina nimis populares impetus futuros uerebantur.- De rhetorica primus scripsisse Cato fertur (in Libris ad Marcum), cuius sententiae celeberrimae sunt: *Orator uir bonus dicendi peritus et Rem tene, uerba sequentur*. Secutus est Antonius. Proximi sunt Ciceronis duo libri **De inuentione** scripti et **Auctor ad Herennium** q.d., cuius IV libri omnes partes rhetoricae complectuntur. Et quoniam Ciceronis *Auctoris*que scripta saepe inter se congruunt, nunc plurimi utrumque ex eodem fonte Latino fluxisse credunt. Sed probabilius est *Auctorem* multo post Ciceronem scripsisse.

6. P.L.Schmidt: „Die Anfänge der institutionellen Rhetorik in Rom“, in: *Monumentum Chiloniense*, Amst. 1975
7. Joachim Adamietz: *Ciceros De inuentione und die Rhetorik ad Herennium*, Diss. Marburgensis 1960

4. Cicero autem se, cum puer fuerit, plurimum debuisse fatetur Archiae poetae. Oratores studiosissime audiuisse Sulpicium Rufum et Aurelium Cottam excellentes. E rhetoribus adiit postea Apollonium **Molonem**, nonnullos etiam in Asia magistros (quare inimici eum interdum *Asianum* uocabant). Sed multo magis eum tenuit **Philo** philosophus Academicus, qui eum et amore **Platonis** incendit et exercuit arte illa *in utramque partem disputandi*. Nam Philo etiam declamationibus more rhetorum discipulos erudiebat. Cuius disciplinae uestigia iam e prooemiis librorum *De inuentione* elucent. Nam in primo philosophos hortatur ut eloquentiae armis ciuitates regant (quod Platonis est); in secundo sese nullis certis sententiis addictum semper de omnibus dubitare uelle fatetur (quae est ratio Academica qualem Philo docebat).

8. Theodor Nüßlein (ed.): Cicero, *De inuentione - De optimo genere oratorum*, Lat.-Germ., Darmstadii 1998
9. Wilfried Stroh: *Cicero – Redner, Staatsmann, Philosoph*, Monachii 2008, 9-13, 18 sq.

Wilfried Stroh: De eloquentia

III. De Cicerone oratore

Moscouiae d. VI m. Nou. MMXIII

1. Ciceronis fere **50 orationes** seruatae e maiore parte sunt generis **iudicialis**; quarum plures ad causas publicas, paucae ad priuatas pertinent. Minor pars orationum generis **deliberatiui** est aut in senatu aut ad populum habitarum. Orationes iudiciales in causis publicis uarietate criminum et legum quibus iudicia constituuntur inter se differunt. Nam *lege Cornelia de sicariis* tenentur qui hominem occiderunt (S. Rosc., Cluent.). Quod scelus aut simile aliquid si contra rem publicam commissum est, accusantur *lege Plotia* aut *lege Pompeia de ui* (Cael.; Mil.). Ad rem publicam spectant etiam *lex Cornelia de repetundis*, qua magistratum crimina tenentur (Verr., Flacc.), et *lex Tullia de ambitu*, quam Cicero ipse consul tulit (Mur.), postea *lex Licinia de sodaliciis* (Planc.). Cum ciuitas Romana alicuius in dubium uocata est, quaeritur *lege Papia de ciuitate* (Arch.). Sunt populi quoque iudicia (Rab. perd.); speciem legitima actionis habuerunt etiam iudicia quaedam Caesaris dictatoris (Lig.).

1. Wilfried Stroh: *Taxis und Taktik: Die advokatische Dispositionskunst in Ciceros Gerichtsreden*, Stutg. 1975

2. Jonathan Powell / Jeremy Paterson (ed.): *Cicero the Advocate*, Oxonii 2004 (praefatio optima)

2. In iudiciis uersari Cicero non ante **Sullam dictatorem** (82-79) coepit. Ac primum in oratione *Pro Quinctio* habita (81) patronus eius erat, qui a partibus popularium steterat, contra dicente Hortensio. Quae oratio et acumine et iuris prudentia excellit, quamquam Cicero numquam inter iuris consultos numerabatur. Felicissime tum defendit *S. Roscium Amerinum* parricidii reum (80) aduersus opes Chrysogoni liberti dictatoris. Vnde eius fama creuit. Sed propter uocem debilitatam medici ut totum hoc genus uitae desereret suaserunt. Contra Cicero in Asiam Rhodumque iter fecit ut ab optimis magistris uocem corroborare disceret. Romam redux mox **quaestor**, deinde **aedilis** factus est. Maximam autem gloriam assecutus est accusando *Verrem* (70), qui pro praetore Siciliam pessime administrauerat. **Praetor** autem primum ad populum dicere cepit, *De imperio Cn. Pompeii* (66), oratione ualde ornata. Eodem anno *Pro Cluentio* specimen orationis callidissimae dedit; quae plenissima est caedum, rapinarum, stuprorum. Secutus mox est **consulatus** (63), quo non solum Catilinam sociosque eius deuicit, sed etiam multa popularia populo dissuasit. XII autem orationes eo anno habitas postea (a. 60) collegit, ut (ad Demosthenis exemplum) **Orationes consulares** essent.

3. Christian Habicht: *Cicero der Politiker*, Monachii 1990

3. P. Clodius Ciceronis inimicus tribunus plebis (58) legem promulgauit in eum qui ciuem Romanum indemnatum occidisset. Quam metuens Cicero in Graeciam tamquam in **exilium** fugit, donec anno post (57) Romam reuocatus est. Orationes tum habitae *Post reditum* uocantur, quibus fugam suam ut magnum meritum celebrat. Egregia autem est propter uim doloris *De domo sua*. Inuitus autem eis qui Romae tum dominabantur morem gerere coactus est, quod maxime fecit *De prouinciis consularibus* (55), quae laudes Caesaris habet. Libentius *Pro Milone* (52) amico suo dixit, qui Clodium occiderat. Quo iudicio Milo damnatus est, cum oratio Ciceronis tumultibus turbata esset. Quare eam postea aliis uerbis perscriptam edidit.

4. Bello ciuili Pompeium secutus est; postea **Caesaris** ueniam impetrauit. Quo dictatore (49-44) pro aduersariis Caesaris nonnumquam dicere ausus est, ut *Pro Marcello* in senatu, *Pro Ligario* et *Pro Deiotaro* coram Caesare quasi iudice. Post Idus Martias (44) **M. Antonio** dominante fuga primum se subtrahebat, tum Romam reuersus duabus orationibus *In Antonium* (= „Phil. 1; 2“) eum prouocauit. Cum autem Antonius Mutinae D. Brutum obsideret, ut Gallia potiretur, Cicero **XII Orationibus Philippicis** (= „Phil. 3-14“) senatui populoque Romano persuasit, ut Octauiano duce bellum cum illo gererent, fatali euentu. Nam cum Octavianus perfidus societatem cum Antonio fecisset, Cicero inter proscriptos occisus est (43).

4. Wilfried Stroh: „Ciceros demosthenische Redezyklen“, *MH* 40, 1983, 35-5052 (de numero Philippicarum).

5. Gesine Manuwald: *Cicero, Philippics 3- 9*, 2 uol., Berolini / Neo-Eboraci 2007 (comm.)

Wilfried Stroh: De eloquentia
IV. De Ciceronis scriptis rhetoricis
Moscouiae d. VI m. Nou. MMXIII

1. Cicero simul **orator et rhetor** fuit. Vt philosophus non solum nouus Demosthenes, sed etiam nouus Aristoteles esse cupiebat. Nec scripsit de rhetorica, nisi cum publice agendi ei opportunitas minor data esset: libros **De inuentione** ante a. 81 iacentibus iudiciis; **De oratore** a. 55 dominantibus tribus uiris illis; ceteros libros a. 46 Caesare dictatore. Quae scripta inter se sunt dissimilia: libris **De inu.** omnem subtilitatem doctrinae ab Hermagora inuentae Latine reddit; in l. **De or.** cum Platone et Aristotele de rhetorica et philosophia inter se coniungendis quaerit; in **Bruto** et **Oratore** suum genus elocutionis aduersus reprehensores defendit.

1. May, J.M. (Hg.): *Brill's companion to Cicero: oratory and rhetoric*, Lugduni Bat. 2002

2. Libri **De inuentione** partem uniuersae artis rhetoricae habent. Quos minoris faciunt uiri docti, iniuria. Incipit a primis diuisionibus, tum sophistarum more de **partibus orationis** iudicialis agit: de prooemio, narratione, partitione, confirmatione, reprehensione, digressionem, conclusionem. Etiam utilior est liber II, ubi **loci singularum constitutionum** (s. statuum) et generis rationalis (4) et generis legalis (5) explicantur. Sequuntur loci generis deliberatiui et demonstratiui. Omnia plena sunt acuminis. De **fontibus** autem omnes rhetoricos libros uetustiores legisse se testatur, non incredibile. In prooemiis ualde philosophum se praebet.

3. Libri **De oratore** duplex habent propositum: **1.** omnem artem exponere uult non modo ad doctrinam Graecorum, sed etiam ad usum **Romanorum**, **2.** euincere oratori perfecto non modo arte rhetorica, sed omni liberali doctrina et **philosophia** opus esse. De altero in lib. I in utramque partem disputant oratores nobilissimi, Crassus, qui meliorem sententiam defendit, et Antonius. In lib. II ambo de ipsius artis rhetoricae praeceptis agunt. II: Antonius de inuentione (et id quidem aristotelice), dispositione, memoria. III: Crassus de elocutione, pronuntiatione. Hic a Crasso retractantur quae Cic. in prooemio primo **De inu.** exposuit: sapientiam et artem oratoriam inter se coniungendas esse, sed nunc non ut sapientes eloquentes fiant, sed ut eloquentes etiam philosophiam addiscant, quo orator de omnibus rebus copiose possit dicere.

2. Wolf Steidle: "Einflüsse römischen Lebens und Denkens auf Ciceros Schrift De or.", *MH* 9, 1952, 10-41

3. Karl Barwick: *Das rednerische Bildungsideal Ciceros*, Lipsiae 1963

4. Vltima opera scripta sunt contra eos oratores qui tum dicebantur **Attici**, quorum princeps Caluus fuit (qui Demosthenem imitabatur). Qui Ciceronem ut tumidum et compositione molliorem uituperabant, uocabant etiam **Asianum**. Defendit se Cicero primum in **Bruto**, ubi historiam eloquentiae cum Graecae tum Romanae sic recenset ut etiam de se suaque disciplina plurima dicat: fuisse quidem olim se nimis redundantem, sed praesertim Molonis rhetoris Rhodii opera tumore liberatum esse. Ceterum deplorat misera rei publicae tempora, quibus adolescentium ingenia iam nullum campum habeant in quo eloquentia excellere possint.

5. Etiam diligentior est in **Oratoris** libro. Ibi quoque (ut in libris **De oratore**) disputat de **oratore perfecto**. Sed nunc in illo non tam uniuersa illa doctrina requiritur quam facultas adhibendi **tria genera dicendi**. Esse enim genus tenue, medium, uehemens. Quod non fuit nouum, sed antiquitus traditum. Cicero autem audacter haec tria genera coniungit cum **tribus modis persuadendi**, quos Aristoteles inuenerat, scilicet: rem (siue rationem) ipsam, mores dicentis, perturbationem animorum (siue affectus). Quas Cicero uocat rationes docendi, delectandi (olim rectius: conciliandi), permouendi. Ad docendum aptissimum esse genus tenue, ad delectandum medium, ad permouendum uehemens, quo **Demosthenes** maxime eminuerit. Peccare igitur **Atticos** illos contra ipsa officia oratoris, si tenue genus nimium amplectantur. - Ac mirifica sunt quae hic de numero oratorio dicit, quamquam interdum errat.

4. Wilhelm Kroll (comm.): *Cicero Orator*, Berolini 1913 (it. 1961; nunc quoque egregius)

5. Hellmuth Flashar: *Le classicisme à Rome au Ier siècle avant et après J.-C.*, Geneuae 1979 (insunt disputationes uirorum doctorum Th. Gelzer, G.W. Bowersock)

Wilfried Stroh: De eloquentia
V. De Quintiliano et aetate imperatoria
Moscouiae, d. VIII m. Nou. MMXIII

1. Cornelius Seuerus de Ciceronis morte: *Conticuit Latiae tristis facundia linguae*. Contra Asinius Pollio: se mutum non esse. Nunc autem plurimi ueram eloquentiam tum cecidisse credunt. Neque eam postea iam in foro fuisse, sed in **scholis declamatoriis** delituisse. De quibus queritur Encolpius apud Petronium, Messalla apud Tacitum. Sed eloquentia forensis non tota desiit esse. Noti sunt oratores: Pollio, Messalla Coruinus, alii (aetate Augusta). Contiones quidem rariores erant, sed restabat occasio dicendi in senatu, praesertim in iudiciis: Plinius, Tacitus suo tempore oratores forenses nobilissimi erant. Eoque spectat Quintilianus.

2. Ac **declamationes** ipsae per se uetustae paene una cum rhetorica natae sunt. Omnes Romani oratores declamauerunt, ut etiam Cicero (Graece, postea Latine). Vsitatus ordo in docendo (notus e *Declamationibus minoribus* Quintiliani): 1. ponitur thema, in controuersiis duplex (lex, causa), 2. sermo magistri, 3. declamatio. Quid nouum? Rhetores etiam publice declamare coeperunt ostentationis causa. Illuc ergo homines uelut ad spectaculum confluebant. Similiter ad *recitationes* scriptorum quoque. Maximum exemplum noui generis Porcius Latro, qui uetuit discipulos dicere ipsos. Contra Asinius Pollio: numquam declamabat coram populo, quamquam recitabat. Sed multi declamatores etiam in foro uersabantur.

1. Stanley F. Bonner: *Roman declamation in the late republic and early empire*, Berceleiae et al. 1949

2. W. Stroh: „Declamatio“, in: Bianca-J. / J.-P. Schröder (ed.), *Studium declamatorium*, Lipsiae 2003, 5-34

3. Auctor nobis est Annaeus **Seneca maior**, falso dictus „rhetor“: adulescens audiuerat declamatores illustrissimos, inde a Ciceronis morte. Senex (anno fere 35 p.Chr.) mira memoria audita refert X libris *Controuersiarum*, II *Suasoriarum*. Scriptum autem est filiis tribus. Singulorum librorum in praefationibus singulos rhetores proponit, ut in I. Porcium Latronem (admirabilem, sed in foro pessimum), in II. Fabianum philosophum, in III. Cassium Seuerum (in foro eregium, in schola minorem), IV. Pollionem et Haterium, VII. Albucium Silum (melius coram populo quam inter discipulos declamantem; in foro derisum), IX. Votienum Montanum (delamationes contemnentem), X. Labienum, alios. – Postea ponitur primum argumentum (= lex et causa). Tunc sequuntur *sententiae* (lumina argute dicta) uariorum declamatorum, in utramque partem. Adduntur *diuisiones*, quibus causae quaestiones notantur, tum *colores* (quos rhetor ipse causae addit). Deinde sequuntur alia argumenta.

3. Michael Winterbottom (ed.): *The elder Seneca*, 2 uol., Cantabr., Mass. / Londini (Loeb) 1974 (praefatio!)

4. Stefan Feddern (ed.): *Die Suasorien des älteren Seneca: Einl. Text und Komm.*, Berlin / Boston 2013

4. Exemplum sit **Sen. contr. 1,1: PATRVVS ABDICANS**. [Lex:] *Liberi parentes alant aut uinciantur*. [Causa:] *Duo fratres inter se dissidebant; alteri filius erat. Patruus in egestatem incidit; patre uetante adulescens illum aluit; ob hoc abdicatus tacuit. Adoptatus a patruo est. Patruus accepta hereditate locuples factus est. Egere coepit pater; uetante patruo alit illum. Abdicatur*. Plurimi declamatores filium defendunt, pauci patrum abdicantem. In diuisione Latro quaerit: (1) *an abdicari possit*, (2) *an debeat (ius - aequitas)*; noui addunt: *an adoptatus abdicari possit*. Varii sunt colores. - In *Suasoriarum* 7 (ultima) haec est causa *Deliberat Cicero an scripta sua comburat promittente Antonio incolumitatem si fecisset*.

5. Post 91 p.Chr.n. M. Fabius **Quintilianus**, qui publico salario rhetoricam docuerat, scripsit *Institutionem oratoriam* XII libris. Quae artium rhetoricarum omnium amplissima (et optima) est. Nec solum libris III – XI omnem artis materiam (inventionem, dispositionem, elocutionem, memoriam, pronuntiationem) lucidissime explicat, sed etiam plus habet: Libris I et II oratorem a primis incunabulis ad initia ipsius rhetoricae prosequitur, libro X in usum oratorum omnium Latinarum litterarum historiam exponit. Ultimo libro XII etiam de moribus oratoris disputat, de uaria doctrina oratori necessaria, de tribus generibus dicendi.

5. George A. Kennedy: *Quintilian*, Neo-Eboraci 1969

6. Tobias Reinhardt / Michael Winterbottom (ed.): *Quintilianus, Inst. or. II*, Oxonii 2006 (cum comm.)

Wilfried Stroh: De eloquentia
VI. De serae aetatis arte oratoria
Moscouiae, d. 8 m. Nou. MMXIII

1. De causis **corruptae eloquentiae** illo saeculo multi scripserunt: **Seneca** maior, **Quintilianus**, praesertim **Tacitus** in *Dialogo de oratoribus* (post 100 p.Chr.). Is tres opiniones protulit. Aper orator nouam eloquentiam etiam meliorem quam uetustam putat. Messalla orator educationis uitii culpam attribuit. Maternus poeta maximam eloquentiam alumnam licentiae et corruptae rei publicae existimat felicitatique suae aetatis gratulatur. Tacitus ipse certe transiit ad historiam. - Cuius amicus **Plinius** *Panegyricum* scripsit (quae oratio prima integra post Ciceronem nobis seruata est); plurimi *Panegyrici Latini* secuti sunt.

1. Konrad Heldmann: *Antike Theorien über Entwicklung und Verfall der Redekunst*, Monachii 1982

(64) Iam **Sallustius** orator et historicus coeperat oratores uetustiores ut Catonem imitari. Quem saec. II. p. Chr. plures secuti sunt, quae disciplina nunc satis barbare „**archaismus**“ uocatur. Quem deprendimus in Gellio, praecipue in **Frontone**, qui suo tempore orator rhetorque nobilissimus, etiam magister M. Aureli imperatoris fuit. Postea **Apuleius** tale genus eloquentiae in Africam transtulit, ubi Romanis litteris nouus splendor accreuit. Oratorem iudicalem Apuleius se probauit in oratione *De magia* habita. Etiam status celebrabatur.

2. Jürgen Hammerstaedt & al.: *Apuleius, De magia*, engel., übers. [...], Darmstadii 2002

(65) Aetate Augusta Graecos quoque Romani ad nouum studium oratorum Atticorum incitauerunt. E Romanis *Atticis*, quorum Caluus princeps fuerat, ortus uidetur ille qui dicitur „**atticismus**“ Graecorum: Caecilius Calactinus scripsit de elocutione oratorum Atticorum, item **Dionysius Halicarnassensis**, cuius opera e magna parte seruata sunt. Scripsit autem diligentissime *De compositione uerborum*. - In rhetorica saec. II p. Chr. maxime enituit **Hermogenes** cultor Demosthenis et Platonis. Nunc multo notior est ignoti auctoris liber *De sublimitate* (sub nomine Longini traditus): hic quia ius sublimis ingenii aduersus timiditatem praeceptorum scholasticorum defendit, plurimis semper placuit.

3. Thomas Hidber: *Das klassizistische Manifest des Dionys von Halikarnass* [...], Stutgardiae 1996

(66) Floruerunt praecipue saec. II p.Chr. noui oratores Graeci, quorum multi se *sophistas* dixerunt: unde tota haec disciplina „**sophistica secunda**“ (Erwin Rohde) uocatur. Hi histrionum more coram populo agebant, splendide induti, plausibus accepti. Quorum mores non semel derisit **Lucianus** Samosatensis. Optimus autem fuit **Dio Chrysostomus** (40-120 p. Chr.), orator et philosophus Cynicus. Olim celeberrimus erat Herodes Atticus, nunc magis legitur Aelius Aristides. Maxime fecundus certe erat **Libanius**, qui saec. IV Constantinopoli et Antiochiae rhetoricam docuit.

4. Martin Korenjak: *Publikum und Redner* [...], Monachii 2000

(67) **Eloquentia Christiana** a **Iesu** ipso ut optimo oratore incipit: is explicare Veteris Testamenti scripta in synagogis solebat; eius *Sermo in monte habitus* hodieque omnium orationum notissima est. Discipulos suos oratores quidem uolebat esse, sed dicere eos iussit subito, sine meditatione. Ex apostolis **Petrus** (cum interprete) et **Paulus** Graeca lingua dicebant: Paulus etiam Athenis! Post illos „**apologetae**“ q.d. rhetoricae Graecae periti nouam religionem aduersus calumniatores defendebant. Hos Latina lingua secutus est **Tertullianus**, praesertim in *Apologetico* (197 p. Chr.): opus eloquentissimum! Saec. IV demum florebant Christianae litterae: Lactantius ipse magister eloquentiae fuerat. **Ambrosii** sermones dulcissimi non solum Augustino lacrimas mouerunt. Apud Graecos summus erat **Ioannes Chrysostomus**, „Demosthenes Christianus“, praeterea Basilius, Gregorius Nazianzenus. Omnes uero supereminet **Augustinus**, orator maximus et simul rhetor: cuius liber IV *De doctrina Christiana* scriptus, Ciceronis *Oratorem* generi dicendi Christiano accommodat.

5. George Kennedy: *Classical rhetoric and its Christian and secular traditions* [...], Londini 1980, 120 sqq.